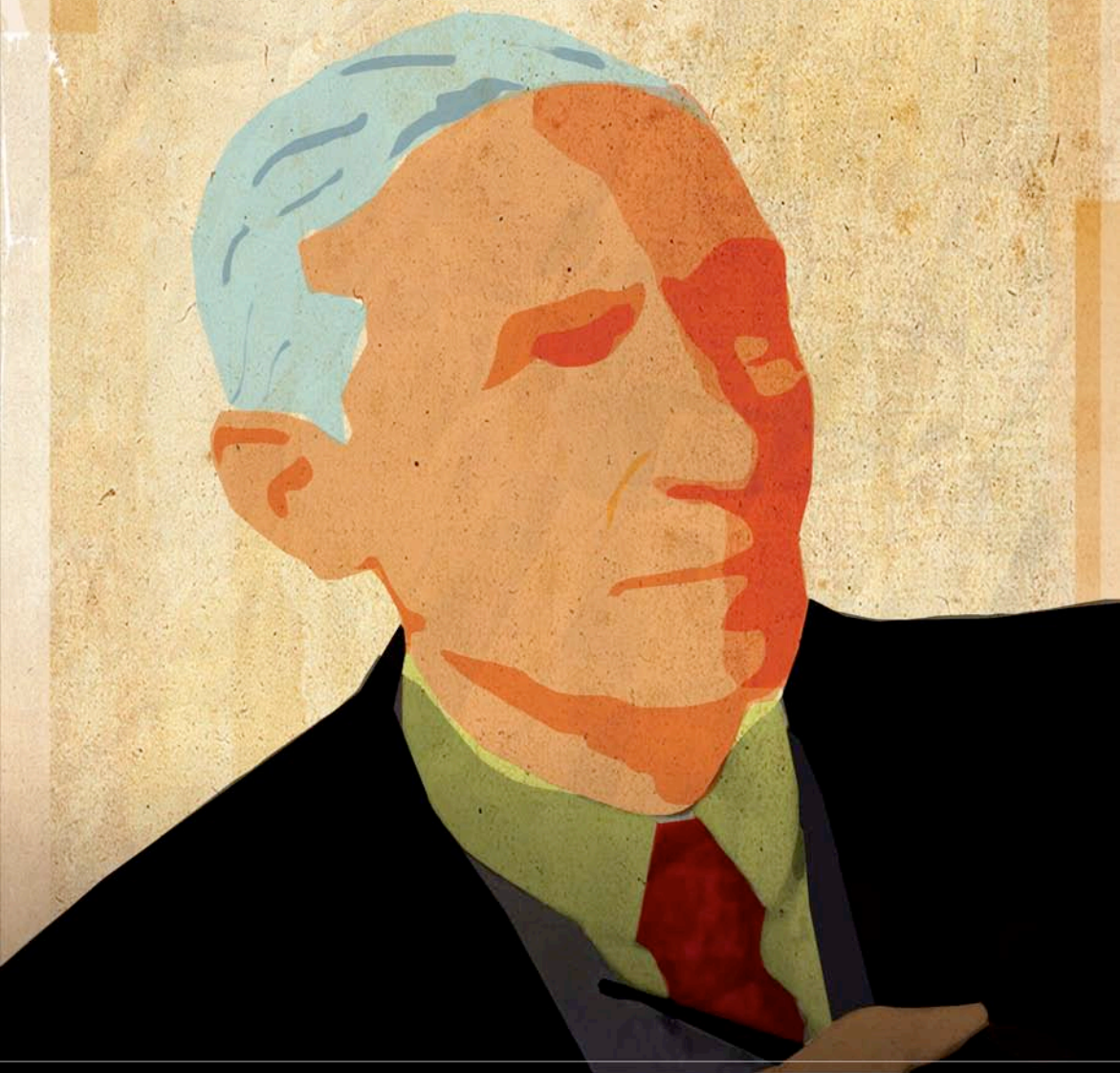


Cossetània Edicions



# LA DEFENSA DE LA LLENGUA I LA DIFUSIÓ DEL FABRISME

AL PRIORAT, LA RIBERA D'EBRE I LA TERRA ALTA  
ALS ANYS VINT I TRENTA DEL SEGLE XX MITJANÇANT LA PREMSA LOCAL

XAVIER RULL



• Col·lecció *El Tinter* – 137 •

La defensa de la llengua  
i la difusió del fabrisme  
al Priorat, la Ribera d'Ebre  
i la Terra Alta  
als anys vint i trenta del segle xx  
mitjançant la premsa local

Xavier Rull

**Cossetània**  
EDICIONS





Primera edició: octubre del 2015

© Xavier Rull

© de l'edició:  
9 Grup Editorial  
Cossetània Edicions  
C. de la Violeta, 6 • 43800 Valls  
Tel. 977 60 25 91  
Fax 977 61 43 57  
cossetania@cossetania.com  
www.cossetania.com

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Romanyà-Valls, SA

ISBN: 978-84-9034-339-5

DL T 797-2015



# Sumari

1. Emmarcament .....	7
1.1 Objecte d'estudi.....	7
1.2 Les comarques tarragonines interiors, una regió homogènia .....	9
1.3 Les publicacions periòdiques catalanistes de la regió.....	13
1.4 Semblança dels personatges.....	18
1.5 Relació entre revistes.....	30
2. Compromís envers el català.....	41
2.1 Posicionament polític.....	41
2.2 Queixes pels atacs a la llengua.....	42
2.3 Reconeixement de fets positius .....	50
2.4 Propostes d'actuació .....	53
2.5 Campanyes.....	55
2.6 Suport a entitats pro llengua.....	56
3. La difusió del fabrisme .....	61
3.1 Alliçonaments apològètics .....	61
3.2 Alliçonaments per a la correcció gramatical i la polidesa .....	65
3.3 Alliçonaments reprensius.....	68
3.4 Mencions de Fabra i la seva obra .....	72
3.5 Orientacions lingüístiques .....	80
3.6 Campanyes de normalització toponímica .....	83
4. A tall de conclusió .....	93
Bibliografia .....	97



# 1. Emmarcament

## 1.1 Objecte d'estudi

Als anys vint i trenta del segle xx es va promoure, a nivell acadèmic des de l'Institut d'Estudis Catalans i a nivell polític des de la Mancomunitat de Catalunya primer (1914-1925) i la Generalitat republicana després (1931-1939), una política de normalització lingüística força ambiciosa.<sup>1</sup> Aquesta política de normalització lingüística es va poder materialitzar gràcies al fet que, en el pla cultural, van desenvolupar-se els moviments de la Renaixença, el modernisme i el noucentisme; però és des de la Mancomunitat de Catalunya que s'hi dóna un impuls fort pel fet que passa a ser objecte de l'acció política. Es va treballar en la codificació (planificació del corpus), amb l'establiment d'una ortografia (1913) i publicacions com el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932) de Pompeu Fabra, que era un dels actius més importants en aquest àmbit. També es va treballar en l'extensió social de la llengua (planificació de l'estatus), introduint el català a l'escola republicana. Tal política de normalització lingüística va ser assumida pel republicanisme d'esquerres i pel catalanisme conservador (generalment vinculat a la Lliga Regionalista). Tots dos moviments polítics, doncs, van actuar de corretges de transmissió d'aquesta tasca de normalització lingüística.

En aquest context històric, a més, es desenvolupa el *fabrisme*. Per *fabrisme* s'entén l'ideari lingüístic de Pompeu Fabra i dels seus col·laboradors i continuadors. Aquest ideari, que pren cos *grosso modo* entre el 1913 (any de publicació de les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans) i el 1932 (quan es publica el *Diccionari general de la llengua catalana* —editat en fascicles el 1931— i se signen les Normes de Castelló, que representen l'acceptació de l'ortografia fabriana al País Valencià), és el que ha conformat la llengua escrita actual. En efecte, a partir de les premisses metodològiques del *fabrisme*, n'ha sortit una determinada ortografia per al català (amb *ç*, *ny* i *l·l*, per exemple; o amb la supressió del dígraf *ch* final), s'ha gestionat d'una determinada manera els castellanismes presents en l'idioma (a la pràctica s'han combatut) i s'ha optat per preferenciar unes

1. El terme *normalització lingüística* s'empra a Catalunya sobretot a partir dels anys vuitanta del segle xx. Tanmateix, les actuacions dutes a terme als anys vint i trenta del mateix segle són això; per tant, ens podem prendre la llicència d'anomenar-ho així (sent conscients, però, que és una llicència terminològica).



determinades solucions sintàctiques (preeminència de la perífrasi *he arribat* en comptes de *sóc arribat*, un sistema de combinació de pronoms febles molt lògic —tal com es fa servir en les parles valencianes però allunyat de la parla barcelonina—, etc.). Es pot dir, doncs, que la llengua escrita actual s'ha creat a partir d'unes bases concretes, no exemptes d'una certa ideologia (preferència per solucions més modernes o més arcaïtzats, opcions per a la gestió de castellanismes, més presència o absència de vocabulari no barceloní, etc.).<sup>2</sup>

Tot plantejament a favor d'una llengua i tot ideari lingüístic pot ser defensat i promocionat (o atacat i deslegítimat). Cal assenyalar que l'ideari fabrià tenia el suport d'Enric Prat de la Riba i altres polítics i intel·lectuals com Antoni Rovira i Virgili,<sup>3</sup> però que no era pas l'únic que pugnava per a conformar la llengua escrita. En efecte, conegudes són les disputes entre Fabra i mossèn Alcover quan el primer ja tenia prou força per a imposar el seu model; i també hi havia corrents —els anomenats *antinormistes*— que proposaven altres solucions, com Francesc Matheu.<sup>4</sup>

En aquest sentit, va haver-hi una tasca de defensa d'una determinada política lingüística i, ensems, una tasca de divulgació i legitimació del fabrisme com a ideari lingüístic. Es feia justificant-ne les solucions concretes (si era millor una determinada solució gràfica, posem per cas), però també apel·lant a la base: afirmar, en definitiva, que la via per a dignificar la llengua era la metodologia en què es basava el fabrisme.

La tasca de defensa i promoció de la llengua i de divulgació i legitimació del fabrisme es va fer per diverses vies. Una d'aqueixes vies era la premsa local o comarcal a càrrec de persones d'ideologia catalanista, grups de gent que, a més, estaven fortament arrelats al territori i identificats amb el comarcalisme.

En aquest treball es descriuen els mecanismes de difusió del fabrisme a les comarques del Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta als anys vint i trenta del segle xx a través de la premsa local. Més concretament, el període estudiat abraça del 1921 (any d'aparició de la revista *El Llamp*) al 1936 (any de la mort de Salvador Estrem i Fa i del tancament de la revista *Priorat*). Es tracta, doncs, d'un estudi d'història social de la llengua, amb un enfocament alhora sociolingüístic i historiogràfic.

2. Vegeu Lamuela & Murgades (1984), Segarra (1985), Solà (1977; 1987) i Ginebra & Solà (2007). Cal dir que, a cavall dels segles xix i xx, Fabra planteja una renovació de la llengua escrita (amb la campanya de la revista *L'Avens* entre el 1891 i el 1893) i algunes de les qüestions que plantejava no van tirar del tot endavant, de manera que el model de llengua que finalment va proposar —i imposar— mantenia elements arcaïtzants que entroncaven amb altres corrents previs a Fabra (cas de la consagració de la *ç*).
3. Vegeu Ginebra (2006; 2012).
4. Vegeu Martí Baiget (2007).



## 1.2 Les comarques tarragonines interiors, una regió homogènia

Les comarques del Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta conformen una regió geogràficament homogènia. Les tres comarques tenen un perfil social, demogràfic i econòmic semblant: (a) són terres muntanyoses d'interior; (b) tenen una demografia baixa; (c) llur base econòmica és l'agricultura de secà (ametllers, vinya, etc.);<sup>5</sup> (d) comparteixen infraestructures comunes;<sup>6</sup> (e) són de parla nord-occidental, fet que les singularitza respecte del veí Camp de Tarragona, i (f) estan vinculades a les ciutats de Reus i Tarragona.

Sobre la vinculació de la Ribera d'Ebre i la Terra Alta a Reus i Tarragona, cal fer una precisió. Encara que molts tractats de geografia inclouen la Ribera d'Ebre i la Terra Alta dins la regió de les Terres de l'Ebre, el fet és que la comarca de la Ribera d'Ebre pot considerar-se una zona fronterera entre la regió de Tortosa i la regió de Reus-Tarragona. Fins i tot es pot afirmar que s'inclina cap al Camp de Tarragona, en una tendència que inclús es dóna en les poblacions properes de la Terra Alta (Corbera d'Ebre, la Fatarella, Gandesa). És a dir, la Ribera d'Ebre és una mena de *comarca ròtula*, en el sentit que bascula entre ambdues regions.<sup>7</sup> En rigor caldria dir que la Ribera d'Ebre es troba en la intersecció de tres regions de la geografia catalana, atès que la part central de la comarca

5. Tan sols les terres a tocar del riu Ebre són de regadiu, on s'hi cultiva fruita dolça. Però els tèrmens de la mateixa Ribera d'Ebre allunyats del riu (Rasquera, Tivissa, la Torre de l'Espanyol) són de secà. Als tèrmens de Falset, Marçà, la Torre de Fontaubella i Pradell de la Teixeta (zones sud-orientals del Priorat) s'hi troben també avellanedes, que són igualment de secà, com a extensió del Camp de Tarragona, on aquest cultiu és hegemònic. La indústria té una presència gairebé nul·la a la regió, si exceptuem el complex químic de Flix i la central nuclear d'Ascó (tots dos a l'extrem nord de la Ribera d'Ebre). Des dels anys noranta del segle xx, el sector turístic ha anat guanyant pes mercès al turisme de natura (el Montsant va ser declarat parc natural, el riu Ebre i els seus entorns ofereixen grans atractius, l'antiga via fèrria que travessa la Terra Alta és avui una via verda), el turisme cultural (la cartoixa de Scala Dei, el santuari de la Fontcalda, el castell templer de Miravet, els espais de la batalla de l'Ebre, el museu Picasso d'Horta de Sant Joan), el turisme de repòs (el vil·lar rural d'Arnes, la projectada rehabilitació del balneari de Cardó) i l'enoturisme (rutes enològiques per les tres denominacions d'origen de la zona, el Castell del Vi a Falset, cellers cooperatius modernistes —coneguts com a *catedrals del vi*— a Cornudella de Montsant, Falset, Gandesa i el Pinell de Brai).
6. Per posar exemples del final del segle xx, a Móra d'Ebre es va construir l'hospital intercomarcal i a Tivissa es va crear l'abocador conjunt.
7. Aquest terme de *comarca ròtula* es va aplicar a la comarca del Priorat (a la segona meitat dels anys vuitanta del segle xx), però desencertadament, car el Priorat no bascula entre Tortosa i Reus, sinó que només està lligat a Reus i Tarragona (i totalment deslligat de Tortosa). En canvi, és més encertat aplicar-lo a la comarca de la Ribera d'Ebre.



(Móra d'Ebre, Móra la Nova, Tivissa, Garcia, Benissanet, Ginestar) mira sobretot cap a Reus i Tarragona; els punts del sud de la comarca (Rasquera, Miravet) tenen un xic més de tirada cap a Tortosa (si bé Rasquera, com Tivissa, per la seva posició més oriental té també tendència a anar a Reus i Tarragona), i el nord de la comarca (Flix, Ascó, Riberoja d'Ebre, Vinebre, la Palma d'Ebre i la Torre de l'Espanyol) manté vincles amb Lleida.<sup>8</sup> La gran importància comercial de Reus i el fet que Tarragona sigui capital de província ha augmentat la tirada de tota la Ribera d'Ebre i fins i tot de la Terra Alta envers aquestes dues ciutats bessones. Aquí la història ha deixat la seva petja. El 1833 es crea el mapa provincial espanyol, i Tarragona passa a ser capital provincial, en detriment d'altres ciutats (especialment Tortosa). Per tant, Tarragona atreu més gent, més serveis i més infraestructures (com els polígons industrials: el Camp de Tarragona és una zona fortament industrialitzada), els quals, al seu torn, atreuen més gent; aquesta dinàmica no s'ha donat amb Tortosa, que malgrat el seu pes demogràfic i social a mitjan segle XIX va ser privada de capitalitat administrativa.<sup>9</sup> Afegim-hi que les comunicacions viàries i ferroviàries s'han desenvolupat tenint present aquest fet administratiu i demogràfic,<sup>10</sup> així com altres elements relacionats amb els serveis (la presència de la Universitat Rovira i Virgili a Reus i Tarragona, per exemple).<sup>11</sup> Tot plegat

8. A mitjan anys noranta del segle XX les autoritats locals de Flix van arribar a plantejar-se de demanar el traspàs a la província de Lleida. La raó és que la carretera que els unia amb Lleida passant per Maials (C-12) havia millorat moltíssim a la primera de la dècada dels noranta del segle XX. En canvi, en aquella època només estava arreglat el tram de l'N-420 que uneix Móra d'Ebre amb Falset i des d'aquesta vila fins al coll de la Teixeta (i algun tram més: del coll Negre a Reus). La resta del trajecte era molt dolent (la carretera entre Flix i Móra la Nova tenia com a punt negre el Pas de l'Ase, entre Vinebre i Garcia; a Falset no hi havia variant, que no es va fer fins al 2008; entre el Coll de la Teixeta i el Coll Negre el traçat era tortuosíssim i no es va arreglar fins al 2002; Reus no tenia variant i per a anar a Tarragona calia travessar la ciutat, fins que la variant es va fer cap a l'any 2000). Tot plegat feia que, a mitjan anys noranta del segle XX, els flixancs necessitessin quaranta-cinc minuts per a arribar a Lleida i, en canvi, més d'una hora per a arribar a Tarragona, la seva capital provincial.
9. Sobre el procés de creació de la província de Tarragona, vegeu Burgueño (1995a; 1995b).
10. La carretera N-420 segueix el curs Gandesa-Móra-Falset-Reus-Tarragona. L'Eix de l'Ebre (C-12) baixa de Flix fins a Móra d'Ebre i enllaça amb l'N-420; la C-12 també enllaça els pobles del sud de la Ribera d'Ebre amb l'N-420. Alhora, el tren porta de Riberoja d'Ebre cap a Móra la Nova (passant per Flix i Ascó-Vinebre), i de Móra la Nova puja fins a Falset-Marçà, Reus i Tarragona. Afegim-hi que la línia fèrria que unia Tortosa amb Gandesa travessant la Terra Alta va deixar de funcionar el 1973.
11. Fins a l'any 2000, pràcticament tots els centres universitaris de la província de Tarragona eren a Tarragona i Reus. Des de l'inici del segle XXI s'ha començat una petita descentralització, amb implantació de centres al Baix Penedès i, sobretot, al Campus de les Terres de l'Ebre, a Tortosa.





fa que no tothom vegi clara l'adscripció de la Ribera d'Ebre a la vegueria tortosina. És per això que algunes propostes d'organització territorial de Catalunya inclouen la comarca de la Ribera d'Ebre a la demarcació on hi ha Reus i Tarragona, i no pas a la demarcació on hi ha Tortosa. Així ho va fer la ponència del 1932, ajuntant la Ribera d'Ebre a la regió de Reus. Altres informes tècnics fets al principi del segle XXI —com l'*Informe Roca* o l'*Informe Roca Cladera*, tots dos presentats poc després de l'any 2000— també preveïen aquesta possibilitat (el segon fins i tot incloïa la Terra Alta a la vegueria de Reus-Tarragona, detall que no es troba en cap més obra, perquè detecta que els fluxos lliguen la Terra Alta i la Ribera d'Ebre amb Reus i Tarragona). Afegim-hi, finalment, que la vinculació de la Terra Alta cap a Reus en comptes de Tortosa ja va ser detectada als anys trenta del segle XX per altres geògrafs.<sup>12</sup>

En resum, ens trobem davant d'un territori fortament cohesionat en diversos aspectes, fins i tot en els seus referents capitalins. Certament, hi ha altres elements disgregadors, com ara els bisbats (la partió entre el bisbat de Tortosa i l'arquebisbat de Tarragona separa dos pobles tan propers entre si com Falset i Marçà). Però els elements d'unió són molt forts. Les tres comarques, doncs, podrien considerar-se com una unitat sociodemogràfica clara. En tot cas, hi ha el problema que no existeix una denominació per a aquest territori, més enllà de l'expressió *comarques tarragonines interiors* o fórmules paregudes.<sup>13</sup>

Una altra precisió de caràcter històric que cal fer és sobre l'existència de les comarques en si. Parlant dels anys vint i trenta del segle XX, en rigor caldria dir-ne *comarques actuals del Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta*, ja que en el període estudiat tals comarques encara no estaven

12. Vegeu, com a mostra, Iglésies (1933: 100).

13. Als anys vuitanta del segle XX, el Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya, en dissenyar el mapa sanitari català, va consignar una unitat regional amb aquestes tres comarques, que pivotaven sobre l'hospital comarcal de Móra d'Ebre. Aquesta regió va ser anomenada *Altebrat*, amb un acrònim creat a partir de l'adjectiu *Alta*, l'hidrònim *Ebre* i el segment final de la demarcació del *Priorat*. Atesa la buidor terminològica per a referir-se a una unitat geogràfica molt concreta, potser aniria bé recuperar l'acrònim *Altebrat* per a referir-s'hi. En tot cas, precisament l'experiència de l'*Altebrat* evidència un altre fet: la forta vinculació del Priorat amb Reus, fet que afeblia la creació d'una demarcació amb centre a Móra d'Ebre que aglutinés les tres comarques. En efecte, en dissenyar el mapa sanitari català, els habitants de Falset i de la majoria del Priorat van negar-se a ser adscrits a l'hospital de Móra d'Ebre, i van batallar força amb l'objectiu de continuar anant a l'hospital de Sant Joan, de Reus, tal com havien fet tradicionalment. En aquest sentit, les comunicacions viàries del nord-est i el centre del Priorat amb Móra d'Ebre eren molt dolentes, mentre que eren millors cap a Reus. Finalment, les autoritats sanitàries van permetre que la gent del Priorat continués anant a Reus, si bé amb la possibilitat d'anar també a l'hospital de Móra d'Ebre.



definides com es coneixen a partir de la segona meitat del segle xx. De fet, el mapa comarcal usat per l'Administració catalana es defineix a partir del 1932 a nivell tècnic (quan la ponència per a la divisió comarcal va acabar els seus treballs, encarregats per la Generalitat republicana) i del 1936 a nivell jurídic (per mitjà dels decrets del 27 d'agost i del 23 de desembre del 1936), restablerta el 1987 i amb retocs el 1990. Amb tot, en l'època estudiada hi havia un fort sentiment comarcalista i una certa idea de l'existència de comarques entorn de Falset, Móra d'Ebre i Gandesa. En el cas de la Terra Alta i la Ribera d'Ebre, els límits naturals hi ajudaven. La fisiografia de la cubeta de Móra i la rodalia de Flix i Ascó permet dibuixar una comarca natural clara, mentre que la Terra Alta és un altiplà bastant ben definit. En canvi, el Priorat tenia un suport històric (el priorat de Scala Dei) però la fisiografia és un xic més difusa, especialment pel que fa als límits meridionals i occidentals (és a dir, el límit amb la Ribera d'Ebre; pel nord i l'est els límits amb les Garrigues i el Camp de Tarragona són més clars). Per això el *Diccionari català-valencià-balear* (Alcover & Moll, 1926-1962: vol. VIII, p. 886) fa arribar el Priorat com a comarca fins al riu Ebre, més o menys per la zona entre Móra d'Ebre i Tivissa, i els editors de la revista *Tivissa* l'adscriuen al Priorat. D'altra banda, la separació entre la Terra Alta i la Ribera d'Ebre es consagra el 1932, però fins poc abans hom es plantejava de crear una sola unitat administrativa per al que després van ser dues comarques (entre els primers mapes de la ponència per a la divisió territorial hi ha una demarcació anomenada *Terra Roja* que aglutinava les rodalies de Móra d'Ebre, Flix i Gandesa<sup>14</sup>). Sigui com vulgui, en aquella època des del territori hi havia un fort sentiment comarcalista (o almenys això es desprèn dels articles publicats en les revistes estudiades), encara que no s'haguessin definit formalment els límits d'aquestes unitats territorials sobre un mapa o en instàncies administratives.

Fet i fet, la gent que vivia en aquestes tres comarques mantenia relacions socials i comercials molt estretes i, pel que fa als intel·lectuals dels anys vint i trenta del segle xx, mantenien relacions fecundes (com veurem). Per això té sentit que l'estudi es faci agrupant les tres comarques com si fossin un únic espai (si més no, no és agosarat afirmar que, en la ment de la població d'aleshores, això era així: poc o molt devien veure's com una certa entitat regional).

14. Vegeu Burgueño (2003: 105). La denominació *Terra Roja* no tenia cap tradició i sembla més una creació *ad hoc* per a designar un territori que, en el seu conjunt, no havia tingut un apel·latiu propi. En tot cas, pel fet de ser una creació pareix que es va buscar una forma prou atraient, que ben bé serviria com a marca turística i d'altres productes (com ara el vi).

### 1.3 Les publicacions periòdiques catalanistes de la regió

Les revistes analitzades, totes quinzenals, són:<sup>15</sup>

a) *El Llamp* (Gandesa, 1921-1934). Dirigida per Ramon Sedó i Borrell al principi i per Manuel Bardí des del 1927. El seu subtítol va anar variant: entre 1921 i 1930 era *Porta-veu de Gandesa i sa Comarca* (tot i que el 1924 s'hi llegeix *Portaveu nacionalista de Gandesa i sa comarca* i encara el 1929 s'hi llegeix *Porta-veu de les comarques de Gandesa i del Priorat*); i del 1930 al 1934 era *Portantveu català republicà independent de les comarques de la Castellania i del Priorat*.<sup>16</sup> En tancar-la alguns van obrir una nova revista amb voluntat de ser-ne la continuadora, *Castellania*, que va durar molt poc.<sup>17</sup>

b) *Priorat*, etapes segona i tercera (Falset, 1922-1923 i 1930-1936). Dirigida per Salvador Estrem i Fa durant la tercera etapa. La segona etapa va cloure's abruptament sembla que per decisió de la dictadura de Primo de Rivera.<sup>18</sup> A la tercera etapa duia com a subtítol *Periòdic nacionalista* i més tard *Periòdic quinzenal portantveu de la comarca*.

c) *Publicacions del Casal Nacionalista de Capsanes* [o *Casal Nacionalista*]<sup>19</sup> (Capçanes, 1923). Sembla que només va publicar un número a l'abril del 1923.

d) *La Riuada* (Móra d'Ebre, 1927-1930). Promoguda per Martí Rouret. En tancar-la ell i Artur Bladé i Desumvila —que també escrivia a *La Riuada*— van crear *L'Ideal de l'Ebre*, mentre que d'altres van crear *La Ribera*.<sup>20</sup>

15. Les dades s'han extret d'Estrem i Fa (1929), Farnós i Piñol (1987), Fusté (1990), Sánchez Cervelló (1994), Sánchez Cervelló & Margalef (1992), Vidal (1993), Roquer (1993), Fibla (1993a; 1993b), Anguera [et al.] (1996) i Subirats (2006). Val a dir que no s'han pogut consultar tots els números d'aqueixes revistes, perquè no tots s'han conservat.
16. El terme geogràfic *Castellania* fa referència a l'antiga castellania d'Àmposta, territori històric que coincideix relativament amb l'actual comarca de la Terra Alta. Alguns autors proposaven el nom de *Castellania* en comptes de *Terra Alta* per a aquesta comarca, ja que era prou usat als anys trenta del segle xx (Burgueño, 2003: 194), i des d'*El Llamp* se'n va fer bandera (vegeu la nota 23).
17. La revista gandesana *El Llamp* no s'ha de confondre amb la revista homònima *El Llamp* (amb subtítol *Al Servei de la Nació Catalana*) publicada entre 1984 i 1987 per Joan Crexell i de periodicitat quinzenal.
18. Segons explica Bladé i Desumvila (1989-1991, vol. II: 120); també ho contenen Torrent & Tasis (1966, vol. II: 331). El mateix Bladé destaca que *El Llamp* no va ser tancat amb la dictadura, ja que "va lliurar-se de la suspensió perquè el delegat governatiu residia a Gandesa i no volgué fer-se mal veure".
19. A la capçalera, el sintagma *Casal Nacionalista* hi ocupava un espai destacat, amb les lletres més grans que la resta del títol.
20. El 1994 es va tornar a publicar *La Riuada* amb periodicitat quadrimestral. És una revista de temàtica eminentment cultural, no pas generalista com ho era la seva antecessora. També *L'Ideal de l'Ebre* va ressorgir com a publicació a Internet, en aquest cas com a òrgan d'Esquerra Republicana de Catalunya a la Ribera d'Ebre.

e) *Tivissa* (Tivissa, 1928-1931). Liderada per Lluís Brull. Primer va sortir quinzenal, però després va passar a ser mensual.

f) *La Ribera* (Móra d'Ebre, 1932-1934). Impulsada per Ramon de P. Chies com a continuació de *La Riuada*. Com a subtítol duia el text *Periòdic catalanista republicà*, i més tard *Periòdic nacionalista*. Tenia lligams amb el Partit Catalanista Republicà (sigles que va usar durant un curt període de temps Acció Catalana Republicana). Era paral·lela a *Vida Tortosina* (Tortosa), ja que compartien molts continguts (Subirats, 2005).<sup>21</sup>

Totes tenen molts trets en comú: l'àmbit (comarcal), la temàtica (generalista), els destinataris (població local però també emigrats), la periodicitat (quinzenal), la vocació (comarcalista i amb compromís ciutadà) i la ideologia (catalanista).

Aquestes publicacions també s'adreçaven a persones nascudes en un poble de la zona però que havien anat a viure a Reus, Tarragona, Tortosa, Barcelona i altres llocs (incloent-hi l'estranger). En les revistes sovint hi apareix una relació de persones nascudes als pobles on s'editaven les revistes però que residien a fora. Com diu Farnós i Piñol (1987: 36):

L'àmbit de distribució i influència estava marcat majoritàriament pel lloc on es confeccionava, és a dir, el poble de procedència, encara que també calgui comptar els seguidors representats pels emigrats, els quals esdevenien subscriptors fidels i adeptes convençuts d'aquests fulls escrits a llurs pobles d'origen. La llunyania esperona els records i aquests els sentiments. Sovint hi cercaven les notícies que succeïen al poble on naixeren.

A més, aquestes revistes van editar-se durant un dels períodes més convulsos des del punt de vista polític: els anys vint i trenta del segle xx.<sup>22</sup>

Quant als continguts, totes informaven de temes locals. A tall de mostra, a *Priorat* hi havia força escrits breus de temàtica costumista, com ara que un fill de Falset resident a Barcelona havia anat a passar uns dies al seu poble natal; a *La Riuada* es feien ressò d'una campanya de captació de donacions per a erigir un monument a Julio Antonio (pseudònim d'Antonio Rodríguez Hernández), escultor de Móra d'Ebre (1889-1919); a *El Llamp* es va publicar una sèrie d'articles sobre la història de la Terra Alta signats per mossèn Joan B. Manyà i també *Priorat* en va arribar a publicar algun altre sobre temes històrics; les pàgines de *Tivissa* van recollir una polèmica per la possible segregació del municipi del nucli de la Serra d'Almos —fet que

21. *Vida Tortosina* era l'òrgan d'Acció Catalana a la zona de Tortosa, i s'oposava a *La Veu de Tortosa* (1899-1902?), portaveu del regionalisme conservador, a la qual va col·laborar un dels intel·lectuals més importants de Tortosa en aquella època, Francesc Mestre i Noé.
22. Per a fer-se una idea de les convulsions polítiques només a Falset, vegeu Gort (2003: 292-322) i Orensanz (2008; 2010: 19-27); i, en el cas de la Ribera d'Ebre, vegeu Sánchez Cervelló (1996).



• *La defensa de la llengua i la difusió del fabrisme...*

s'ha arrossegat fins al segle XXI, val a dir—, etc. Ara bé: també tractaven l'actualitat en general. Així, parlaven de política espanyola (en el cas de *Casal Nacionalista* i de *Tivissa* hi destinaven un percentatge elevat del seu espai, i a voltes reportaven informació de conflictes polítics d'alt nivell: a *Priorat* i *La Ribera* es van fer ressò d'un conflicte diplomàtic que hi va haver l'estiu del 1932 perquè en una desfilada a Praga va sortir la bandera catalana i no pas l'espanyola), qüestions agràries (força presents pel pes del sector agrari en l'economia de la regió, sovint amb un nivell prou alt des del punt de vista tècnic: a *Priorat*, *El Llamp* i *Tivissa* hi havia notícies sobre la política agrària o sobre tractaments fitosanitaris, per exemple), temes de llengua —com veurem—, la divisió territorial (en debat els anys 1931-1932),<sup>23</sup> esports a

23. A les revistes esmentades hi surten força articles sobre el tema: un escrit d'Ignasi M. Castellví a *Priorat* [3a etapa] (18-X-1931) sobre la possible inclusió de la zona de Margalef a les Garrigues; l'article de redacció «La nostra comarca» (*La Ribera*, núm. 11, 23-X-1932); el text «La Ribera en la futura divisió territorial», de Josep Iglésies (*La Ribera*, núm. 32, 23-IV-1933); l'article «Contra el segon projecte de divisió territorial elaborat per la Ponència», d'Hermenegild Pellejà (*Priorat* [3a etapa], 7-V-1933); l'escrit «Davant la molt possible desaparició del Priorat», d'Àngel Marquès i Batllellé (*Priorat* [3a etapa], 20-VIII-1933); etc. Menció a banda cal fer de l'article «La castellania d'Amposta», del pare Joan B. Manyà, dins la seva secció 'Notes d'història de Gandesa' (*El Llamp*, núm. 207, 15-II-1930). Al final d'aquest escrit, el prevere es mostrava partidari que la comarca a l'entorn de Gandesa s'anomenés *Castellania* —en record de la històrica castellania d'Amposta, que coincidia *grosso modo* amb l'actual Terra Alta, amb l'excepció d'algun poble riberenc—, i no pas el nom que va proposar-se, *Terra Alta*: “Hom veu, doncs, que el nom històric i tradicional de la nostra comarca és el de *Castellania d'Amposta*, o millor, simplement, *Castellania*. Les proves són contundents i decisives. És un fet, però, que actualment el nom s'és perdut. I com una comarca, tan definida com la nostra, no pot restar sense un nom propi, hom tendeix, amb mes bon intent que que [sic] raó, a introduir el de *Terra-alta*. Nosaltres ja hem expressat i hem raonat la nostra opinió. Ara és el nostre poble, són principalment els nostres escriptors, i sobre tot els joves, els qui tenen la paraula.” Més tard *El Llamp* va fer un suplement al número 208, publicat el 28-II-1933, amb un article del mateix autor i titulat igual, però més llarg (2 planes) i amb més arguments (al primer article la qüestió hi era tocada d'esquitllèbit, en el marc d'un escrit de divulgació de la història local). En aquest segon escrit, Manyà es queixava que *Priorat* també era una denominació historicista i no coincidia del tot amb l'antic priorat de Scala Dei, circumstàncies que també es donaven a la denominació *Castellania*, de manera que no era prou motiu per a rebutjar la denominació que ell suggeria. També es lamentava del poc suport que havia rebut la seva proposta per part de les elits gandesanes (a excepció de Josep Fornós, articulista d'*El Llamp*). Des d'*El Llamp* donaven suport a aquesta proposta denominativa, i a la revista *Tivissa* també van donar-hi suport (al número 32 [20-III-1930] van publicar-hi l'article de redacció «Castellania o Terralta?», on es fan ressò de l'escrit del pare Manyà i diuen “contribuirem, en totes les avinenteses que se'ns presentin, a difundir i familiaritzar la denominació de Castellania”). Des d'*El Llamp* donaven compte dels suports que rebia la proposta del canonge de la seu de Tortosa. Així, al número 211 (15-IV-1930), a la secció 'Llibres i lletres', fan referència a l'article de *Tivissa* adés esmentat,



nivell regional (a *Priorat* no hi manquen les cròniques de partits de futbol dels equips locals, aleshores escrit *fut-bol* o *foot-ball*) i fins i tot innovacions tècniques (per exemple, *La Riuada* donava compte de les recerques que es feien a Suècia sobre els efectes de la meteorologia en els cables elèctrics o sobre l'origen del telescopi, i *Tivissa* dedicava una secció periòdica —a doble pàgina— sobre ciència i tecnologia, a càrrec d'Evelí Brull, en la qual reportava fets ben curiosos, com ara article titulat «La màquina que sabia jugar als escacs» [20-V-1931], que donava detalls de l'existència d'aquesta màquina presentada, però, divuit anys abans a Madrid). També publicaven literatura, sobretot d'autors locals (*Priorat*, *Tivissa* i *El Llamp* duen escrits de Salvador Estrem i Fa; Artur Bladé i Desumvila publicava poesia i prosa a *El Llamp*; Ramon Sedó publicava alguna peça literària pròpia a *El Llamp*; a *La Riuada* hi surten poemes de Martí Rouret i Salvador Roca; també a *La Riuada* J. Jesuald hi publicava reculls folklòrics, i a *El Llamp* hi trobem poemes d'altres autors forans, com Emili Pascual d'Amigó).

Pel que fa al vessant polític, parlem de revistes catalanistes però amb matisos entre si. *Priorat* i *El Llamp* eren conservadores —la primera catòlica i tot—, i els seus directors (Estrem i Fa, d'una banda, i Bardí, de l'altra) eren de la Lliga. Val a dir, però, que ser conservador no volia dir necessàriament adoptar un tarannà clos en temes socials. A tall de mostra, *El Llamp* va publicar alguns articles a favor de la igualtat de gènere (qüestió tractada, d'altra banda, per revistes clarament d'esquerres, com *L'Ideal de l'Ebre*). *Casal Nacionalista* era una publicació fortament polititzada (feia campanya electoral per un candidat, Eduard Recasens<sup>24</sup>). Els editors de *La Riuada* tenien un ideari esquerrà (Martí Rouret i Artur Bladé i Desumvila van apuntar-se a Esquerra Republicana de Catalunya) i flirtejaven amb el nacionalisme més radical; com a mostra d'això, la revista es fa ressò d'un manifest del partit polític Estat

---

que acaba amb un «Agraïm als tivissans llurs nobles propòsits»; i al número 208 (28-II-1930) —just el següent al del primer article del pare Manyà— donen la notícia que a *La Veu de Catalunya* Lluís Bertran i Pijoan, a l'article «Quatre o cinc coses», fa un resum de l'article de mossèn Manyà i en citen aquest fragment: «Hem transcrit aquesta part del treball de Joan B. Manyà perquè creiem útil de difondre la coneixença d'aquests temes. Per la nostra banda, votem amb molt de gust per Castellania i gosem proposar que, si és que no cal adduir raons de més pes que ho desaconsellin, s'adopti plenament aqueixa denominació». Encara més tard a *El Llamp* va aparèixer un darrer article sobre el tema, força llarg i publicat a la primera i segona pàgina («Entorn del problema de la divisió comarcal de Catalunya», núm. 277, 15-I-1933), on es tornava a qüestionar la tria terminològica de *Terra Alta*. A l'article (sense signar) «Toponímia específica de les Terres de l'Ebre» (*Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 5, any 1986, p. 7-10) s'hi explica els motius pels quals la ponència de la divisió territorial del 1932 va optar pel topònim inventat *Terra Alta*, a partir d'una enquesta feta a Josep Iglésies, membre de la ponència.

24. La revista *Priorat* [2a etapa] (núm. 7 de l'any II, 1-IV-1923) també feia campanya per a aquest candidat.



• *La defensa de la llengua i la difusió del fabrisme...*

Aragonès (*La Riuada*, núm. 36, 15-VII-1934). De la seva banda, *Tivissa* estava poc significada políticament, si bé es declarava catalanista i democràtica i tenia lligams amb *El Llamp* i, sobretot, amb *Priorat*, de qui es mostrava molt propera i, per tant, es pot deduir que hi havia sintonia ideològica. Finalment, *La Ribera* es plantejava com un mitjà de comunicació obert a qualsevol catalanista, però molts dels seus integrants eren seguidors de l'esquerranisme republicà. Va ser portaveu comarcal d'Acció Catalana Republicana, i per això mantenia vincles amb la revista *Vida Tortosina* (Tortosa, 1927-1936).

En aquella època, a la regió hi havia altres revistes, algunes d'ideologia no catalanista o no marcada ideològicament, i unes altres que van ser continuadores de les d'ideologia catalanista quan aquestes van plegar. Com a no catalanistes o no marcades ideològicament en el terreny del catalanisme hi ha *El Galacho* (Móra d'Ebre, 1930), *Eco del Priorato* (Falset, iniciada el 1923), *La Voz de Falset* (Falset, 1929-1930) i *Voluntad* (la Serra d'Almos, iniciada el 1916). *El Galacho*, de caràcter humorístic i feta en castellà, si bé contenia també textos en català, va ser impulsada per Antonio Giménez López, que havia arribat provinent d'Andalusia a Móra d'Ebre. *La Voz de Falset* en principi sols publicava textos en castellà, bé que, a partir de 1930, també en publica en català. Sembla que el canvi va ser una reacció a la reaparició de *Priorat* en la seva tercera etapa (Fusté, 1990): fins i tot va canviar de nom i va passar a dir-se *Falset i Comarca* aquell mateix any. *Voluntad* estava vinculada a la Societat d'Obrers Agricultors de la Serra d'Almos i estava dirigida per Josep Casadó. Va començar com a setmanari però aviat (el 1917) va passar a mensual.<sup>25</sup>

Quant a les revistes catalanistes que van aparèixer en tancar algunes de les que s'analitzen en aquest treball, n'hi ha dues. La primera és el quinzenari *L'Ideal de l'Ebre* (Móra d'Ebre, 1931-1932),<sup>26</sup> hereva de *La Riuada*. Aquesta va plegar per desavinences internes (1930), en part perquè era una parcel·la de la disputa de l'hegemonia de l'esquerranisme republicà a la regió entre Marcel·lí Domingo i Martí Rouret. Arran d'aquesta situació, alguns dels qui hi col·laboren van crear *L'Ideal de l'Ebre*.<sup>27</sup> El seu impulsor era l'incombustible Martí Rouret, seguit per Artur Bladé i Desumvila; també hi va fer cap l'editor d'*El Galacho*, Antonio Giménez. Va ser dirigida en un inici per Martí Rouret, que va ser substituït per Antonio Giménez el juny del 1931 quan Rouret va començar la carrera política. *L'Ideal de l'Ebre* va acabar sent el portaveu d'Esquerra Republicana de Catalunya a la zona. Tot i ser més ambiciosa que la seva predecessora en la qüestió nacional, recollia algun article en castellà, a diferència de la pràctica de *La Riuada*. Amb el tancament de *La Riuada* per les desavinences esmentades adés, l'altra revista que va

25. Hi ha molt poca informació recollida sobre *Voluntad*: les dades aquí reportades s'han extret del dossier *Tartacó* (2013).

26. Monlleó (1993: 8, nota 1) indica que *L'Ideal de l'Ebre* va editar-se del 1932 al 1933.

27. Vegeu-ne més dades a Farnós i Piñol (1987: 43).

